

DE LANDBOUW IN DEN BANGGAI-ARCHIPEL.

De bewoners van den Banggai-archipel behooren tot de weinige volken in Nederlandsch Indië, die geen rijst verbouwen, maar oebi. Alleen in de omgeving van de residentie des vorsten op het eiland Banggai, en op de oostelijke helft van het eiland Peling op plaatsen aan de kust, waar de bevolking sedert eenige tientallen jaren Mohammedaan is, en waar zich veel vreemdelingen hebben neergezet, zooals te Bongganan en te Tinangkoeng, plant de bevolking ook rijst. Ik zeg „ook”, want waar ik in laatstgenoemde plaatsen aan de menschen vroeg, wat ze meer verbouwden: rijst of oebi, kreeg ik ten antwoord: „evenveel” of „meer oebi”. Ook de oude waardigheidsbekleeders aan het Banggaische hof lieten blijken, dat ze de voorkeur gaven aan oebi.

Over den oorsprong van de rijst bestaan hier dan ook geen mythen, die er op wijzen, dat dit gewas geruimen tijd geleden is ingevoerd door menschen, die met dit kostbare voedingsmiddel ook allerlei verhalen omtrent zijn wording hebben meegebracht, maar op de hoofdplaats weet men nog te vertellen, dat vorst Mandapaar zijn rijksgroote, den Kapitan laoet Lentjorongi naar Kandari zond om rijst te halen. Mandapaar nu is een Ternataansche prins geweest, die vermoedelijk in het midden der achttiende eeuw in Banggai regeerde (zie mijn artikel „De vorsten van Banggai” in het Koloniaal Tijdschrift, 1931). Volgens een paar oude lieden te Banggai zou men de eerste rijst ook van Boalemo op den Oostarm van Celebes hebben betrokken.

Op veel plaatsen heb ik de menschen gevraagd: „Waarom plant ge geen rijst?” Sommigen gaven ten antwoord, dat ze niet wisten hoe ze dit moesten doen. Anderen verklaarden, dat de rijst toch niet zou lukken. Op het eiland Bangkoeloe verklaarde men, kon geen rijst groeien, omdat het land te steenachtig is; de rijstakkers die er waren aangelegd waren dan ook mislukt. Op Labobo had men wel rijst gewonnen, maar weinig, zoodat het de moeite niet loonde. De toenmalige luitenant-gezaghebber Becking, die veel hart had voor de menschen en voor zijn werk, heeft veel moeite gedaan om de bewoners van Peling tot het aanleggen van sawahs te brengen. Op daarvoor geschikte vlakke gronden te Tatabaoe, Pongding-ponding, Lopito, Popiisi, Pelei, Paisoebatoe werden op zijn instigatie sawahs aangelegd, die de eerste paar jaar goede vrucht droegen.

Dr. W. Kaudern vergezelde den heer Becking, toen deze naar Tatabaoe ging om de werkzaamheden voor den sawahaanleg te

leiden, waartoe vele mian Sea-sea, zooals de bewoners van West-Peling heeten, bijeengeroepen waren. Kaudern vertelt daarvan in zijn boek „I Celebes obygder”, II, hfdst. 14, het volgende: Het is geen gemakkelijk werk om nieuwe dingen onder de Sea-sea in te voeren, want ze vreezen de wraak der goden over die nieuwigheden. Toen de Gezaghebber zei, dat er water moest afgetapt worden om er de sawahs mee te bevloeien, antwoordde men, dat het noodig was, dat daarover eerst de goden werden geraadpleegd. De Gezaghebber was zoo wijs hierop te antwoorden, dat als men zulks noodig achtte, dit ook moest gebeuren; het voornaamste was, dat de sawahs tot stand kwamen; wanneer de geesten zich hiertegen mochten verzetten, zou hij wel iets bedenken om hen over te halen.

Zoo werd dan een dag vastgesteld, waarop men bij zonsondergang het *pilogot* (d.w.z. het offeren aan en het raadplegen van de *pilogot*, voorouders) zou verrichten. Daar waar men met het graven der waterleiding zou beginnen, verzamelde zich een groot aantal lieden. Hier bond men een jong varkentje aan een boomtrunk vast, dicht bij het water; 5 priesters, *talapoe*, gingen in een kring rondom het vastgebonden dier zitten. Een van hen leidde de ceremoniën. Eenig embleem of bijzonder kleedingstuk scheen niet bij de priesterlijke waardigheid te behooren; de 5 *talapoe* waren even vuil en ongekleed als de overige menschen. Nadat ze hun aanroeping hadden verricht, werd het varkentje geslacht. Toen werd het beestje naar een klein vuur gebracht, en de priester hakte den onderkaak in twee houwen van den kop. Nu werden dunne, spitse pinnetjes door het tandvleesch heen in de zenuwholten van den kaak gestoken. De stand der ingeboorde pinnen gaf het antwoord der geesten aan. Dit antwoord was niet naar wensch, en daarom werd een tweede varkentje geslacht. Nu was het antwoord iets gunstiger, maar nog niet bevredigend genoeg. Dus doodde men een derde varkentje, het jong van een hond en een aantal hoenders, welke ingewanden grondig werden onderzocht. Eindelijk merkte men, dat de geesten het niet euvel zouden duiden, als men het water uit de rivier afleidde en een sawah aanlegde.

Uit dit relaas van Dr. Kaudern, dat ik verkort heb weergegeven, blijkt reeds met welk een wantrouwen de rijstbouw werd ontvangen, een gevolg van het conservatisme, dat natuurvolken als de Bangaiers beheerscht. Wanneer de heer Becking langer in deze streek had kunnen blijven, en met kracht de hand had kunnen houden aan het aanleggen van sawahs, zou men tenslotte aan deze nieuwigheid gewend zijn geraakt. Maar er werd later van bestuurszijde geen aandacht meer aan geschonken, en na weinige jaren waren

de sawahs, en daarmee de rijstcultuur weer verdwenen. Te Tatabae herinnert een groote alang-alangvlakte nog aan de mislukte poging.

Rijst heet in al haar vormen (in den bolster, ontbolsterd en gekookt) *laboeë*, vermoedelijk een omschrijvend woord. Het aanleggen van een drogen rijstakker (sawahs kent men niet) in die deelen van dit eilandenrijkje, waar rijst wordt verbouwd, heeft op dezelfde wijze plaats als het klaarmaken van een stuk land om daarop oebi te planten. Ik zal dus niet afzonderlijk den rijstbouw beschrijven, maar dadelijk overgaan tot de wijze waarop de knolgewassen worden verbouwd, die voor het grootste deel dezer eilandbewoners het hoofdvoedsel uitmaken. Wanneer handelingen speciaal bij den rijstbouw plaats hebben, zullen deze bij de daarmee gelijkstaande werkzaamheid op den oebi-akker worden vermeld.

Het zijn voornamelijk twee knolsoorten, die door de Banggaiers worden verbouwd: oebi (*Dioscorea alata* Lim.) en *kěladi* (*Colocasia antiquorum*). De eerste draagt den naam van *bakoe*, de tweede heet *ndeke*. Oebi wordt meer aangeplant dan *kěladi*. Oebi is het hoofdvoedsel van deze eilanders te noemen, en daarmee zal ook wel de naam in verband staan; deze beteekent „proviand, teerkost”; oebi is dus de teerkost bij uitnemendheid; zoo wordt bij vele volken op Celebes „gekookte rijst” eenvoudig genoemd: „wat gegeten wordt”.

Opmerkelijk is, dat omtrent den oorsprong van oebi hetzelfde verhaal bestaat, dat in rijst produceerende landen van de rijst wordt verteld: Nabi, de onbekende grootheid uit den voortijd, had 7 kinderen, die van honger dreigden om te komen. Toen zei het jongste kind, een meisje: „Doodt mij, snijdt mij in stukken, en begraaft de brokken”. Zoo deed men, en zie, uit de stukken vleesch van haar lichaam groeide de oebi. Sommigen beweren, dat de huisvrouw, wanneer zij de oogen uit de oebi snijdt om die te planten, zij daarbij den naam van dat meisje uitspreekt; dien naam ben ik echter niet te weten kunnen komen.

In Boelagi vertelde men erbij, dat dit meisje geen armen en beenen had, en dat ze gedood werd, omdat zij den anderen menschen tot geenerlei nut was. Op andere plaatsen sprak men van een weesjongen, die van honger en ellende dreigde om te komen. Daarom doodde men hem, en uit de deelen van het lichaam ontstonden de verschillende oebisoorten. In het Westen is het 't kind, dat altijd maar huilde, tot dit den vader begon te vervelen, en deze het in stukken sneed. Dit kind heette Kino'ilkon (de ' staat voor de *k* in het oostelijk dialect).

Kěladi wordt het „gewas der geesten” genoemd; men vond deze plant, zoo wordt verteld, in de wildernis, en bracht haar op gecultiveerden grond over. Misschien mag uit deze bijzonderheid worden opgemaakt, dat kěladi eerder als voedingsmiddel is gebruikt dan oebi, maar de menschen uit het Oosten van den Banggai-archipel beweren het omgekeerde. De mian Sea-sea in het Westen van Peling zeggen, dat de kěladi geschapen is samen met de eerste menschen op den berg Tokolong. In een verhaal van een man, die 12 vrouwen had, wordt verteld, dat elk dezer echtgenooten hem kěladi te eten bracht, „want in dien tijd was er nog geen oebi”. In Osan paisoeno, zeker een der oudste vestigingen van de mian Sea-sea, wordt tot op den huidigen dag weinig oebi aangeplant; men beweert, dat deze plant er niet groeien wil. Men verbouwt er kěladi en een soort kětella, *kela* genaamd.

Bij het aanleggen van een kěladi-veld worden ook geen formaliteiten in acht genomen, zooals dit wel het geval is met een oebi-akker. Kěladi wordt nooit aan de geesten geofferd, terwijl oebi bij elke gelegenheid den goden wordt aangeboden. Soms worden kěladi en oebi op hetzelfde stuk grond geplant, maar gewoonlijk legt men voor elk gewas een eigen akker aan. Men zegt dit te doen, opdat de planten elkaar niet zullen hinderen, en omdat beide gewassen een anderen grond vereischen. Kěladi tiert het best in mullen, lossen, vochtigen grond, terwijl oebi droger aarde wil. Ook zijn de planttijden voor beide gewassen verschillend: kěladi wordt eenigen tijd na de oebi geplant. De tijd ervoor wordt aangewezen door sterren. Men spreekt van *osan laboeë* „het teeken voor de rijst” (in streken waar deze verbouwd wordt), *osan bakoe* „het teeken voor de oebi”, en *osan ndeke* „het teeken voor de kěladi”.

Het teeken voor de rijst zijn de Pleiaden, die Mboloenoes of Monoenoes heeten. De beste tijd om de rijst te planten is, wanneer bij het vallen van den avond het genoemde sterrenbeeld halverwege den oostelijken hemel staat. In de streken waar geen rijst wordt verbouwd, is de Monoenoes het teeken voor het planten van de kěladi, *ndeke*. Waar weinig kěladi wordt verbouwd, zooals in Boelagi, kent men den naam Mboloenoes wel, maar men weet niet welke sterren hiermee aangeduid worden. Soms wordt het verschijnen van de morgenster, *mandala*, als teeken genomen, dat de kěladi kan worden geplant.

Algemeen bekend is het sterrenbeeld, dat het planten van de oebi regelt. Dit zijn drie sterren, die overal op de eilanden den naam dragen van *paliama*. Ik heb niet kunnen vaststellen welke sterren dit zijn (het is niet de gordel van Orion, die bij de rijst-

planters *mian toloe* „de drie menschen” heet). De *paliama* komt vóór de Pleiaden op. In Kidandal ziet men er een vaarttuig in: 1 ster is het zeil, 1 andere het roer, en de derde de stuurman. Dit sterrenbeeld moet zóó hoog aan den hemel staan als de top van een langen kokosboom reikt, d. i. dus halverwege den oostelijken hemel. Dit valt in October. Dan begint men den akker gereed te maken, en als de *paliama* in het zenith staat, wordt de oebi geplant. In het Westen van Peling wacht men met het klaar maken van den grond tot het sterrenbeeld bij het vallen van den avond in het zenith staat, om te planten als het halverwege den westelijken hemel staat. Een jaar heet *soloono*, afgeleid van *loon* „blad”; dit heeft betrekking op het verdrogen van de oebi-bladeren, wanneer de knollen hun vollen wasdom bereikt hebben. Men wil dus zeggen: Van den eenen rooitijd tot den anderen. Van eenig verhaal, als zouden sterren menschen zijn geweest, had men nergens gehoord.

Tegen den tijd dat men zijn oebi-akker zal gaan aanleggen, heeft men al rondgekeken welk stuk boschgrond men daartoe zal ontginnen. Land met zwaar bosch begroeid heet *talakajoe*; braakland waar men het vorige seizoen zijn oebi heeft geplant, heet *anggal*, en grond, die reeds een jaar of 5 braak gelegen heeft, en die dus weer geschikt geworden is om opnieuw te worden ontgonnen, wordt *laing* genoemd. De akker zelf heet *komboeng*.

Er is geen sprake van dat eenige families onder leiding van een bepaald persoon gemeenschappelijk een complex akkers zouden aanleggen. Zoo iets zou eertijds ook niet mogelijk zijn geweest, want de gezinnen woonden verspreid, elk in een eigen woning. Soms trof men 2 of 3 huizen bij elkaar aan, wanneer het gezin rijk aan kinderen was, en er bij het volwassen worden en huwen der kinderen geen plaats meer was in de gewoonlijk vrij kleine ouderlijke woning. Maar ook de leden van één gezin hadden elk hun eigen akker; zelfs de beide echtelieden tuinden ieder op zichzelf, bij welk werk ze elkaar wederkeerig hielpen; de opbrengst van die velden werd wel gezamenlijk gegeten, maar men lette er goed op, of men evenveel terugontving als men voor den algemeen pot had bijgedragen. Ieder behield zijn recht op den eigen akker, en men mocht met de opbrengst ervan doen, wat men wilde. Deze werkwijze vereenvoudigde de verdeeling der goederen bij echtscheiding: van verdeeling was daarbij eigenlijk geen sprake, want de echtgenooten wisten wat aan elk hunner toebehoorde.

Elke familie bezat een uitgestrektheid gronds; deze lag gewoonlijk in de onmiddellijke nabijheid van de woning. Men kende de grenzen van zijn bezitting. Recht op den grond kreeg men door

een stuk boschland te ontginnen; dit land bleef dan in erfelijk bezit van de familie. Gewoonlijk werd het land niet onder de leden der familie verdeeld, maar een stuk van het aandeel dat iemand in dit landbezit had, kon als bruidschat worden weggegeven, of tot delging van een schuld aan een ander worden afgestaan. Soms werden stukken land aan een andere familie verkocht; men noemde mij prijzen voor land van 12 koperen sirihdozen (*saoeba*) en 12 wijfjes varkens. Bij zulk een transactie van land of andere zaken van waarde, waren steeds eenige lieden aanwezig, gewoonlijk vijf of zes, aan wie de koper elk een bord gaf; door dit geschenk werden zij getuigen van den koop. Soms ook werd bij zoo'n gelegenheid een varken toebereid, en elk, die van dit vleesch had gegeten, was verplicht getuige in deze zaak te zijn. Die borden en het varken dragen den naam van *poboeka*. Alleen bij het verhandelen van een vaartuig heet het getuigenloon *potaoek*, d.i. de schepper, waarmee het kielwater uit de prauw wordt gehoosd. Zoolang dit getuigenloon nog niet is gegeven, is de koop nog niet definitief gesloten.

Uit de verhalen, die men mij hier en daar deed, maak ik op, dat er veel geschillen tusschen de families moeten zijn geweest, die ontstonden uit het staan op rechten, die beiden meenden te hebben op een stuk grond; er zijn ook wel dooden om gevallen, want wanneer leden van de beide partijen elkaar op het bestreden terrein ontmoetten, vocht men er samen om, en degen die het in zoo'n strijd won, en den ander versloeg, werd geacht de rechtmatige eigenaar van dat land te zijn. Zulk een tweegevecht werd als een godsgericht beschouwd, en de dood van den verslagene werd niet gewroken.

Grondkwesties behoorden tot de weinige zaken, die voor het Hoofd, den *tonggol*, werden gebracht, want de Banggaiers, vooral de mian Sea-sea, maakten gewoonlijk hun zaken onder elkaar uit. Dat grondzaken voor den *tonggol* werden gebracht staat in verband met de omstandigheid, dat deze gedingen gewoonlijk alleen door het houden van een godsoordeel (*bagoensal*) konden worden berecht, en zoo iets moest steeds voor het Hoofd gebeuren, die er veel menschen bij riep, wilde het godsgericht rechtsgeldig zijn.

Wanneer iemand op het grondgebied van een andere familie een akker wilde aanleggen, moest hij „huur” daarvoor betalen: een draagmand (*bois*) vol oebi per oogst. Voelde men zich krachtig genoeg, en beschikte het gezin over de noodige handen, dan gaf men er echter de voorkeur aan om door het ontginnen van boschgrond zich van gronden te voorzien.

De Indonesiër doet nooit iets met overhaasting; zoo zal hij ook bij het aanleggen van zijn akker eerst een proef nemen, of het uitgekozen stuk grond kans heeft op een goeden oogst. Het eerste wat hij doet, is een stok, dien hij zóó behakt heeft, dat hij vierzijdig is, diep in den grond steken, en daarin ronddraaien. Dan trekt hij hem uit, en kijkt of er veel aarde aan de zijden van het hout kleeft; is dit het geval dan weet hij, dat de grond goed is; hoe meer aarde de stok bij het uittrekken heeft meegenomen, hoe meer en hoe grooter knollen op dat terrein gerooid zullen kunnen worden. Dit proefsteken heet *baesoek tano* „den grond prikken”, of *bapoelos*, een woord dat in het algemeen „wichelen” beteekent.

Maar de landman moet ook weten, of de hoogere machten het gewas op dezen akker en den eigenaar met zijn gezin voldoende zullen beschermen. Dit maakt hij op uit de teekenen, die hem zullen worden bij het eerste schoonmaken van den grond. Daartoe gaat de eigenaar op 't heetst van den dag (om 1 of 2 uur) naar den gekozen grond. Op dat uur van den dag zwijgen vogels en dieren, en dit is noodig, want geen ongunstig geluid mag zijn eerste werk voor den nieuwen akker verstoren. Is hij ter plaatse aangekomen, dan maakt hij met zijn kapmes een stuk grond schoon van 2 vadem in 't vierkant. Dit eerste werk wordt met verschillende namen aangeduid: *mongotoeot* (Tinangkoeng, Bongganen), *mandakon* of *baandakon* (Boelagi, Kidandal), *baindakon* (Gonggong, Tatabaoe). Als men bij dezen eersten arbeid een liaan vindt, die in een lus is gegroeid, of men treft een dood dier, een muis of een slang, op dat stukje grond aan, dan is het beter een ander terrein te ontginnen, want wanneer het gewas op die plek geen schade zal lijden, dan zal de eigenaar in zijn persoon of zijn gezin met tegenspoed of ziekte getroffen worden. Vooral de *alindoea*, een slang waarvan men zegt, dat ze aan beide einden van het lijf een kop heeft, wordt zeer gevreesd. Ook als men zich bij deze proef in de hand hakt, of door een mier of duizendpoot gebeten wordt, als het hakmes op een steen slaat, of de landbouwer een wind laat, dan is hij zeker, dat hij de oebi, die hij op dit land zou planten, niet zal eten; daarom is het geraden anderen grond te nemen.

Is men van dit eerste werk thuis gekomen, dan wacht men 2 of 4 dagen, en let in dezen tijd op droomen (*oloemon*), die men heeft. Dit heeft men ook al gedaan in den nacht, voordat men het proefwerk gaat doen. Als men bijvoorbeeld in den droom een dood of gewond mensch of dier ziet, zal men het proefwerk een paar dagen uitstellen. Ziet men in den droom een overstrooming of een zwerm bijen, of een groot vuur, of vecht men in den droom met een ander

en delft men het onderspit, of als men droomt samen met anderen pakjes offerspijs (*pajot*) te maken, dan zijn dit altemaal slechte teekenen, en laat men het land, waar het proefwerk is verricht, in den steek om een ander stuk te zoeken. Droomt de landman echter in die dagen, dat hij te midden van een storm of regenbui een dorp of woning bereikt, waar hij kan schuilen, of als hij in den droom een vrouw bezit of een feest bezoekt, of als hij in den droom zijn heelen akker ziet mislukken, of als hij zich een gong of een ander voorwerp ziet koopen of geld ontvangt, dan houdt hij zich overtuigd een rijken oogst aan knollen te zullen krijgen.

Als hij dus na 2 of 4 dagen geen aanwijzingen heeft ontvangen, die hem nopen een anderen akkergrond te zoeken, gaat hij met de leden van zijn gezin het terrein verder schoonmaken. Dit werk heet *ngoboet* in het Oosten, in het Westen bij de mian *Sea-sea lo'omi* (staat voor *lokomi*). Hierna worden de boomen geveld, *mantape*. Komt men bij een grooten boom, dan legt men bij de mian *Banggai* in het Oosten van den archipel wat siri-pinang aan den voet ervan en spreekt: „Als de eigenaar van den boom er is, dat hij dan heenga, want nu zijn de menschen gekomen”. Zoo doet men ook als men tuint in de nabijheid van *lipoe boboela* „geestendorpen”, plekken, waar men denkt, dat geesten, *boboela*, wonen. Aardgeesten heeten *boboela baboei*, boomgeesten *b. kae*. Wanneer alle boomen geveld zijn, wordt bij een der tronken een offertafeltje (*palampang*) gemaakt, dat zich slechts een voet boven den grond verheft, en daarop worden ei, palmwijn en siri-pinang voor de aardgeesten gelegd.

Bij de mian *Sea-sea* in het Westen van Peling heeten boomgeesten *telebo*, in *Tatabaoe telebo toebono* „geesten van den top”; aardgeesten zijn *tano pali*. Voor deze twee soorten van geesten is men bang, omdat men denkt, dat ze er heel gauw bij zijn om den mensch ziek te maken; vooral hoofd- en buikpijn worden op hun rekening gezet. Bij groote boomen wordt daarom ook hier en daar een offertafeltje gemaakt, dat in *Boelagi lailaidang*, in *Tatabaoe timbo* heet, 70 cm hoog en 30 cm in het vierkant, waarop alleen wat siri-pinang en palmwijn als gaven worden gelegd. Dit heet *basale* (*Boelagi*), *seleio* (*Tatabaoe*). Dan wordt den boomgeest, *telebo*, gevraagd naar een andere plaats te trekken, en een hoen wordt geslacht, uit welks ingewanden wordt opgemaakt of de geest aan het verzoek om heen te gaan heeft voldaan: Zoo niet, dan wordt een tweede hoen geslacht.

Als de boomen geveld zijn, worden de takken er af en in stukken gehakt om het hout spoedig te doen drogen; dit werk heet *batatal*;

daarna wordt het hout verbrand, *montjoeakon* (*sinoea*), waarvoor allerlei vuur gebruikt mag worden, dat van huis is meegenomen en dat pas is gemaakt. Het bijeengaren van de takjes die niet door het vuur zijn verteerd om er opnieuw den brand in te steken, draagt verschillende namen: in Tinangkoeng *molopoehi*, in Boelagi *soeikon*, in Tatabaoe *mololokii*.

Bij al deze werkzaamheden om den akker gereed te maken voor het ontvangen van het zaad, helpt men elkaar. Helpt men elkaar wederkeerig, dan heet dit *pobangkit*; daarbij wordt aan de helpers geen eten gegeven, want de geholpene betaalt de anderen later met zijn eigen arbeid. Roept iemand menschen te hulp, en geeft hij hun te eten, dan noemt men dit *montandan* of *motapai*; de geholpene is dan niet verplicht deze hulp met wederdienst te vergelden.

Het planten van rijst heet *toegal*. Op den dag waarop de akker zal worden beplant, gaat de eigenaar in den vroegen morgen, als de dag nog niet is aangebroken, op het midden van den schoongemaakten grond een onbepaald aantal gaten steken, waarin hij zaad stort (*moboboek*); terwijl hij dit doet, spreekt hij den wensch uit, dat de akker moge gelukken. Tenslotte steekt hij den pootstok, *soean*, midden tusschen de gemaakte gaten, en laat hem daar staan. Deze handeling heet overal waar rijst verbouwd wordt op deze eilanden *monsoebongan*, en de plek zelf *soebongan*. De zaaipadi staat gereed in een of meer manden, die van sagobladscheede zijn gemaakt, en die den naam dragen van *bansoen* (Bare'e: *baso*), om deze plek heen, overdekt met een doek. Deze doek mag niet van de mand worden weggenomen, maar telkens, wanneer men er rijst uitschept, wordt hij een weinig opgelicht, en daarna weer neergelaten. Degeen, die de zaairijst aan de plantsters uitdeelt, is meestal een oude vrouw, *talapoeno* of *pakambino*, die zulk werk meer gedaan heeft. De kokosdop, waarmee ze het zaad schept, mag ze nooit geheel leeg storten in de mandjes van de plantenden. Bij het planten mag men nooit visch als toespijs eten; men beweert, dat door het verspreid raken der graten muizen worden aangelokt, die het gewas zullen vernielen. Onder het planten wordt gezongen, *bakidoeng*.

In het Tinangkoengsche wordt vooraf een kleine hut van een vadem in 't vierkant op den akker gemaakt, waarin de zaairijst wordt geplaatst. Dit geschiedt ook in den vroegen morgen om een uur of 5; men doet zoo, opdat nog geen vogels zich laten hooren, welker geluid een ongunstigen invloed op het gedijen van de rijst zou kunnen hebben. Om de hut heen worden tal van gaten ge-

stoken en met zaad gevuld; onder dit werk mag niet gesproken worden, „opdat de vogels het niet hooren zullen”.

In het oebi-veld heeft men ook de *soebongan*. In het Tinangkoengsche plant de eigenaar daartoe 2 of 4 stukken oebi van twee soorten: *bakoe toeoe* „echte oebi”, en *bakoe sombok*. Plant men twee stukken, dan wordt niet gelet op de richting waarin ze tot elkaar geplaatst worden; zijn het er vier, dan worden ze in een vierkant geplant, waar middenin de pootstok, *soean*, wordt gezet. Deze plek heet dan *bakoe oeloeno* „het hoofd, de voornaamste, van de oebi”. Dit eerste werk heet *monsoebong*.

Op het eiland Banggai neemt men voor het eerste plantsel een oneven aantal stukken (3, 5, of 7), die door den eigenaar worden geplant. Bij de mian Sea-sea worden de stukken niet geteld, maar plant de eigenaar een kleine draagmand (*bois*) vol ervan in zijn eentje. Op een anderen dag komen dan vrienden en kennissen helpen het heele veld te beplanten, tenzij de akker zoo klein is, dat de eigenaar het werk zelf afkan. In het eerste geval maken de mannen de gaten, *mansaka* (*mansakakon bakoe* „oebi planten”, *tolosaka* „planter”) op onderlinge afstanden van circa 70, 80 cm., waarbij de pootstok in den grond gestooten en dan eenige malen omgewrikt wordt, zoodat er een vrij groot gat ontstaat. De vrouwen doen er de brokken oebi, waaraan een oog zit, en die *tongol* heeten, in; dit heet *motimpoi*, in Boelagi *pidok*. Een oude vrouw snijdt de oebi in stukken, en doet ze in een mand (*bois*), waaruit de planters ze komen halen. Gewoonlijk heeft men daartoe aan den kant van het veld een hutje, *sandoeng*, gemaakt, waarin de werkers kunnen rusten; deze plek heet *montongolian*.

Ik heb ook radikale geesten ontmoet, die niet aan *monsoebongan* doen, maar alleen een mooi stuk oebi aan den voet van een grooten boomtrunk planten. Dit is dan de *oeloeno* „het hoofd”, welks voorbeeld de andere planten zullen volgen. Men zegt, dat de knollen van de planten, die aan den voet van boomtronken zijn geplant, het grootst en het mooist worden.

Een week of drie na het poten wordt bij elke plant 1 stok gezet van ongeveer een vadem lengte; deze klimstokken heeten *boloi* (*baboloi*) „stokken zetten”; de rank wordt er omheen gelegd, en dan klimt ze vanzelf tegen den stok op; de oebi, die aan den voet van een boomtrunk is geplant, gebruikt deze als klimstok.

Het wieden van het onkruid in den akker heet *taloen*. Vroeger toen men nog in het binnenland woonde, werd geregeld een omheining (*tondok*) om het veld gemaakt, om de varkens buiten te houden, die de knollen opgroeven. Nu men meerendeels dicht bij

zee woont, is dit niet meer zoo noodig. Als de stukken hout voor de omheining alle naast elkaar overeind in den grond worden gezet, heet dit *basisip*; legt men de stukken hout boven op elkaar geklemd tusschen paaltjes, dan wordt dit *basolimpang* genoemd.

Is de rijst op het eiland Banggai en in het Tinangkoengsche ziek, dan worden bij wijze van medicijn *moas*-stengels (*Maranta dichotona*) in de hoeken en in het midden van het veld gezet; of men plant staken, waarin de bladeren van den *taka-taka*, een orchidee, zijn geklemd. Het besprenkelen met belezen water is ook een algemeen toegepast middel. Rijstvogels, *peleet*, worden door middel van rotanlijnen die over het veld zijn gespannen, en waaraan bladeren zijn gebonden, verjaagd; deze lijnen heeten *sinta-sintak*. Tegen muizen (*boekoti*) gebruikt men allerlei middelen. De vruchten van de *pangi*-boom (*Pangium edule*) worden fijn gestampt en met kokosraspsel vermengd; dit mengsel heet *toboensan*; het wordt over den akker gestrooid, en de muizen die ervan eten worden bedwelmd, zoodat men ze gemakkelijk kan doodden. Of men legt stukken koraalkalk, *batoe sempe*, die met visch bestreken zijn, op den grond; de muizen likken de visch eraf, en maken zich de tong wond. In muizen zien de Banggaiers zielen van afgestorvenen (*oelik*).

De oebi-planten worden soms aangetast door een ziekte die *lem-beton* heet. *Lembet* is de Noordenwind. Wanneer deze de planten bestookt, als ze nog jong zijn (nog geen 40 dagen oud), dan verdrogen de bladeren, en er zet zich geen knol. Het eenige middel dat men hiertegen weet, is de planten met belezen water te besprenkelen in de hoeken van het veld. Gedijt het gewas niet al te best, dan is dit het werk van de boomgeesten, *telebo*. Men vraagt dan hulp aan de akkergeesten, over wie beneden meer, en men verzoekt ze de machinaties van *telebo* krachteloos te maken, opdat de planten weer fleurig zullen worden. Dreigt de aanplant te mislukken door te groote droogte of te veel regen, dan moet men zich hierover niet beklagen, want dan zou Tememeno, de Hemelheer, de droogte nog erger en de regens nog heviger maken. Deze verschijnselen toch zijn het gevolg van het kwaad, dat de menschen gedaan hebben, waarbij in de eerste plaats aan overspel en bloedschande wordt gedacht. Een priester, *talapo*, moet dan trachten uit te vinden waar het kwaad schuilt, en hoe het kan worden verzoend.

De eenige dieren, die schade aan den oebi-aanplant kunnen toebrengen, zijn varkens en geiten. De laatste zijn evenals huisvarkens van de akkers af te houden door omheiningen en in lateren tijd, nadat de menschen in dorpen waren samengebracht, blijven deze

dieren in de omgeving der woningen. Op wilde varkens, die nu en dan in den aanplant komen, wordt met honden jacht gemaakt. Ook richt men bamboestaken op, waaraan stokken zijn gehangen, die verbonden zijn met een stuk sagoblad-dakbedekking; door den wind worden de bladeren voortdurend op en neer bewogen, zoodat de stokken, die eraan verbonden zijn, zonder ophouden op de bamboes slaan; door deze geluiden worden de varkens verjaagd. Heeft men buitengewoon veel overlast van deze dieren, dan ziet men er een straf in voor eenig bedreven kwaad, overspel of bloedschande. Alleen op de eilanden Banggai en Peling worden wilde varkens aangetroffen. Op de eilanden Labobo en Bangkoeloeng zijn ze niet. Daarom heeft men hier na de komst van het Gouvernement groote kokosaanplantingen aangelegd, wat men vroeger niet durfde doen. Door de afwezigheid van wilde varkens behoeven de jonge boomen niet bewaakt te worden.

Zooals ik zeide vraagt men hulp aan de akkergeesten om de schadelijke werking van onzichtbare machten tegen te werken. In het Oosten is Soelape de bewaker van de oebi-tuinen. Hij is een van de zoons van Tememeno, den Hemelheer. In het Oosten maakt men midden in het veld een miniatuur huisje, zoo groot als een petroleumblik op een paal, waarin een bord voor Soelape wordt geplaatst om er de gebruikelijke offerande (*sinolong*) van sirih-pinang op te leggen. Dit huisje wordt gemaakt, wanneer de ranken van de oebi zich om de daarbij geplaatste klimstokken beginnen te slingeren. Voor de tweede maal legt men er sirih-pinang neer, wanneer de knollen half volwassen zijn, en voor de derde en laatste maal, wanneer de bladeren geel beginnen te worden. Telkenmale als sirih-pinang wordt neergelegd, vraagt men daarbij aan Soelape om een zegen voor het gewas.

In andere streken van het Oosten maakt men dit offerhuisje pas na den oogst, als de knollen in de schuur (*lantang*) zijn opgeborgen. Er worden dan pakjes (*pajot*) geraspte oebi, die in bladeren verpakt worden gekookt, en kippevleesch in gelegd, en verder kijkt men er niet naar om.

In het meer oorspronkelijke Westen kent men den naam Soelape wel, maar men spreekt daar toch van *asi miano* „de menschen (eigenaars) van den akker”, of van *asi pilogoto* „de geesten van den tuin”. Ik zeg „eigenaars”, want hier zijn het weer man en vrouw, die voor het gewas zorgen. In Boeko geeft men dit geestenpaar nog den naam van Nggese. Voor hen wordt geen huisje gemaakt, maar men slaat middenin den tuin twee stukken hout in den grond,

met 1 dm. tusschenruimte; deze houten steken ongeveer 3 dm. boven den grond uit (op enkele plaatsen volstaat men met één stuk hout). Dan wordt een geit, een varken, of een hoen op die plek geslacht, en het bloed van het dier laat men op de stukken hout druppelen. Men roept Asi miano (Nggese) aan, en vraagt hun op die plek te komen wonen, en het gewas te doen gelukken. Wanneer het offerdier is toebereid, wordt een stukje van het vleesch bij de houten gelegd. Men kijkt er verder niet naar om, totdat de oogst is binnengehaald; dan legt men twee pakjes geraspte oebi en twee vischjes bij de houten neer en spreekt de tuingoden toe: „Eet gij eerst, daarna wij!” Alleen wanneer het gewas teekenen van ziekte vertoont, bidt (*mokoloboki*) men tot Asi miano en vraagt hun om hulp. Als men een nieuwen akker aanlegt, plant men er de Asi miano-stokken van den verlaten akker in over. Zijn ze vergaan, dan legt men ze midden in het nieuwe veld, en slaat er een paar nieuwe stokken bij in den grond, waarover het reeds vermelde offer wordt geslacht.

Een van de redenen, waarom volgens de Banggaiers het gewas soms minder goed gedijt, is nog niet genoemd. Het mislukken van den aanplant kan ook het gevolg zijn van de omstandigheid, dat men het akkerwerk op een verkeerden dag begonnen is, en dan moet men er de volgende maal op letten, dat men een anderen dag daarvoor uitkiest.

De namen der dagen zijn in verschillende deelen van het land vaak anders, zooals uit de lijst dier dagen blijkt. Soms zijn de namen wel dezelfde, maar dan zijn het verschillende dagen die er mee benoemd worden.

Lijst van de namen der maandagen in enkele streken van den Banggai-archipel; de cursief gedrukte namen zijn die van dagen, waarop geen akkerwerk mag worden verricht, daar de aanplant anders op de eene of andere wijze verwoest zal worden.

	Bongganan	Tinangkoeng	Boelagi	Tatabaoe
1	<i>nggalai</i> of ombol meng	<i>nggalai baboei</i>	<i>nggalai</i>	<i>nggalai</i>
2	ombol loea	nggalai mian badaan	<i>loeamo loenggon</i> nanggala	loeamo loenggon to- kila
3	ombol toloe	ombol toloe	ombol toloe	toloemo loenggon tokila
4	<i>ombol sangkap</i>	ombol sangkap	ombol sangkap	sangkap
5	ombol lima	ombol lima	ombol lima	lima
6	ombol noom	ombol noom	ombol noom	noom

7	ombol pitoe	ombol pitoe	ombol pitoe, soeoen	soeoen
8	ombol pitoe roem- bian	ombol aloe	ombol aloe	tala'as
9	ombol sio	ombol sio	ombol sio	tolobiling
10	ombolo songoelo	ombol songoelo	ombol songoelo, of alaha	mololong paoeno
11	soengo	songoelo meeng	soengo	mololong babasal
12	<i>lilino</i>	songoelo loea	boetongo	<i>monias</i>
13	motoloen	songoelo toloe	botoloen	<i>memela</i>
14	<i>mosoni</i>	soengo	<i>mosoni</i>	toeok
15	<i>olojo taboensan</i>	<i>mosoni</i>	<i>toboensan</i>	ta'ait
16	takai sioepon	<i>lilino</i>	takait	toembak balani
17	olojo takait	botoloeng	oeloi	toembak katanda
18	<i>olojo malada</i>	<i>toboensan</i>	mongotiis	tibalat tatandak
19	olojo koboesi	takait sioekon	<i>manioe</i>	binggi atean
20	ombo loea korono	takait motikas	baloe	binggi
21	baloe	<i>makakas</i>	tabangkat	<i>modoa soeoen</i>
22	<i>makakas</i>	baloe	tampoeoen	<i>tala'aso</i>
23	<i>ndondo kotoembeno</i>	malaoes	monggoloeai	tolobiling
24	ndondo kaloeamo	<i>todipot</i>	monggotoloei	talano boeloesan
25	ndondo katoloeno	<i>oboesi</i>	talano boeloesan	talano
26	<i>ndondo ko napopoe- san</i>	nondo ko toembeno	talano paloes	talano paloes
27	talano boeloesan	nondoko	<i>manggapaati</i>	<i>betoeon molilis</i>
28	<i>posasaki</i>	boeloesan	koboesi	<i>mangkate</i>
29	<i>lalong</i>	talano pololoba	<i>poso</i>	<i>betoeon mate</i>
30	<i>poso</i>	<i>poso</i>		<i>poso</i>

Alleen de eerste tien dagen zijn bij allen gelijk, omdat ze eenvoudig geteld worden. *Nggalai* beteekent „geluid geven, klinken” (grdwd. *gala*, verg. Mal. *gelak* „schateren” bij lachen). De bijvoeging *baboei* „varken” in Tinangkoeng duidt aan, dat dit geluid geven betrekking heeft op de varkens die den akker zullen binnendringen, wanneer men op dien dag erin werkt. Deze en de laatste dag *poso* „uit, geëindigd” dragen denzelfden naam op alle eilanden; deze dag is ook voor allen gelijkelijk verboden voor tuinarbeid.

De tweede dag (nacht) heet in Tinangkoeng *Nggalai mian badaan* „leven maken door de menigte”. Deze naam doet vermoeden, dat eertijds bij het verschijnen van de nieuwe maan eenige feestelijkheid plaats had, waarbij haar verschijnen toegejuicht werd. Dan zou het *nggalai* van den eersten dag (nacht) ook hierop slaan. Bij haar eerste verschijnen is de maansikkel zoo klein, dat velen haar nog niet opmerken; bij haar tweede verschijning zien velen haar. Ik heb echter niets kunnen ontdekken, wat op een vroegere verering van de maan zou kunnen wijzen.

Ombol beteekent „opkomen, te voorschijn komen” (van de maan). *Ombolo loea* is dus de tweede nacht van het te zien zijn van de maan.

Mosoni beteekent „geel”, en duidt de volle of bijna volle maan aan bij haar opkomen. *Manioe* is een woord, dat op Midden-Celebes veel gebruikt wordt in verband met den landbouw. In het Pososch beteekent het „spaarzaam, zuinig, lang met het voedsel toe kunnen”; in sommige spraken is het een wisselwoord voor „rijst”. *Toboensan* werd mij verklaard als „zittende vallen”. Het is ook de naam van een medicijn, die we boven hebben genoemd als een middel om muizen te bedwelmen, die de rijst bij rijstbouwende volken komen eten. In de oebi-tuinen heeft men echter geen last van muizen.

Hier volge nog de beteekenis van een aantal woorden die gebruikt worden in de benoeming der maandagen. *Tokila* „zichtbaar”. *Soeoen* „'s morgens”; *modoa soeoen*, de 21e nacht in Tatabaoe wil zeggen „'s morgens in 't midden”, d.i. bij het aanbreken van den morgen staat de maan in het midden van den hemel. *Talakas*, bij de mian Sea-sea *tala'as* is „gescheiden”, d.i. dat het deel van nacht zonder maan even lang is als dat met maan. *Tolobiling* is afgeleid van *biling* „wortelblad”; *tolo* geeft aan degen, die gewoon is te doen wat het grondwoord aanduidt; als *biling* hier inderdaad in de opgegeven beteekenis moet worden genomen, slaat de naam vermoedelijk op den vorm, dien de maan in dit stadium heeft. Wat *mololong* is weet ik niet; de bijvoeging *paoeno* en *babasal* geeft aan: de kleine en de groote *mololong*. *Lilino* „de omtrek, cirkel ervan”, wanneer de maan bijna vol is. *Monas* is „warm”, *memela* „rood”. *Tokait*, *to'ait* is aan een haak blijven vastzitten, vermoedelijk zoo genoemd, omdat de maan dan iets na zonsondergang opkomt, alsof ze door iets is opgehouden, aan iets is blijven haken. *Mongotiis* is „drogen”. *Oeloi* „wurmen”. *Tibalat* „dwars”. *Tatandak* „lang of hoog”. *Binggi* „schuin staan”. *Tala* beteekent „overschot, overblijfsel”; men heeft *talano boeloesan*, „lang van overblijfsel”, er is nog wat veel over van de maan, en *talano paloos* „kort overschot”, er is nog maar weinig over van de maan. *Manggapaati* „in den grond laten zitten wat er in gestoken is”. *Monggoloeai*, *monggotoloei* „iets voor de tweede, voor de derde maal doen”. *Betoeon* „maan”. *Koboesi* „geëindigd”. *Mangkate* „halfdood, bijna dood”.

Van enkele andere woorden is mij de beteekenis onbekend gebleven, omdat de menschen zelf die niet schijnen te weten; in elk geval kon men niet meer verklaren, waarom de nachten met de opgegeven namen worden genoemd.

De dagen die ongunstig heeten te zijn voor het akkerwerk, verschillen onderling voor de vier streken. Voor Bongganen zijn het: 1, 4, 8, 9, 12, 14, 15, 18, 22, 23, 26, 28, 29, 30, dus 14 in 't geheel,

een halve maand! Men weet niet te zeggen welk onheil het gevolg zou zijn van het werken op een van deze dagen afzonderlijk, maar eenigen belangrijken arbeid zal men er niet op verrichten, bijvoorbeeld planten, voor de eerste maal wieden en derg.. Wiedt men den grond voor de tweede maal, dan let men minder op den dag waarop men dit doet.

In Tinangkoeng zijn de verboden dagen: 1, want dan brengen varkens schade aan het gewas toe; 15, dan verwelken (worden geel) de bladeren der planten; 18 en 19, omdat dan de oogst zou mislukken; 24, omdat men zich op dien dag werkende in de hand zou hakken; 25 en 30 zouden de varkens in het veld brengen.

In Boelagi onthoudt men zich van werken op den akker op: 1 en 2, beide om geen varkens te lokken; om diezelfde reden is ook 9 verboden; op 14 en 15 zullen de planten verwelken en op 19 zullen ze gebrekkig groeien; werkt men op 27 op den akker, dan zullen de knollen klein blijven.

In Tatabaoe zijn verboden: 1, om de bekende reden; 7 en 8, omdat zich dan geen knollen of slechts zeer kleine zullen vormen; op 12 en 13 werkende zullen de planten verwelken; op 21 en 27 zullen de knollen klein blijven; op 22 zullen de ranken niet tegen de stokken op willen klimmen; op de laatste drie dagen van de maand werkt men niet op 't veld, omdat dit algeheele mislukking van het gewas ten gevolge zou hebben.

Op het eiland Banggai wordt door de Mohammedanen alleen op Zaterdag niet op de akkers gewerkt, noch in rijstvelden, noch in oebituinen, want men meent dat hierdoor de oogst zal mislukken.

Is de rijst rijp, dan gaat eerst een man of een vrouw eenige stoelen van de eerst geplante rijst, de *sinoebong*, met de daartusschen gestoken pootstok samenbinden met rotan. Het aantal omwindingen is afhankelijk van het aantal bossen rijst, dat hij verwacht te zullen snijden. Meent hij 1000 bossen van zijn veld te kunnen oogsten, dan windt hij de rotan tienmaal om de stoelen, voor elke honderd bossen éénmaal. Er wordt slechts een offer (*sino-long*) van sirih-pinang bijgelegd. Is dit gereed dan snijdt die persoon van de rijstin de buurt van de *sinoebong* zooveel, dat hij van de halmen een bos kan maken. Dit is de *boboio* „de bos” (*boboi*), ook wel *tomisi*, en naar dezen naam heet de heele handeling *montomisi*. Deze bos wordt naar het dorp meegenomen, en daar in de woning opgehangen. Is de akker ver van het dorp verwijderd, dan is daar een hut, *sandoeng*, gebouwd, waarin de bos wordt vastgebonden. Het mesje waarmee gesneden wordt heet *kalapini*; het

heeft denzelfden vorm als dat wat in Midden-Celebes wordt gebruikt: een bamboetje van circa 8 cm lang, waar dwars overheen een scherp gemaakt stukje ijzer is bevestigd. Den volgenden dag komen meerdere lieden helpen snijden. Als loon mogen deze helpers gewoonlijk de padi zonder steel, *roentoep* genaamd, behouden; deze wordt dan onder het werk in de mand, *bois*, gedaan, die elke oogster om het middel heeft hangen. Soms ook krijgen ze als loon een tiende deel van hetgeen ze snijden.

De bossen rijst worden gedroogd, *baleang* (de houten vloer, waarop dit geschiedt heet *batoeran*), en tenslotte opnieuw gebonden. Dit heet *poetio* „tot poet maken”; een *poet* (of *poeot*) is een bos, die gemaakt is van enkele *kandji*, de hoeveelheid aren, die door duim en wijsvinger omspannen kunnen worden. De aren van de *sinoebong*, de bijeengebonden rijststoelen, worden het laatst gesneden. Deze laatst gesneden rijst wordt zonder eenige plechtigheid in het stampblok (*toetoekan*) ontbolsterd en gekookt, en hiervan maakt men een kleinen feestmaaltijd, waarbij een der zake kundige lieden komt *batja do'a*, een zegen vragen. Aan dezen maaltijd nemen alleen de huisgenooten deel. In Tinangkoeng heet dit *babingkalan*. In den aanvang van dit opstel is reeds gezegd, dat het uitsluitend Mohammedaan geworden Banggaiers zijn, die rijst verbouwen. Deze lieden doen hetzelfde bij het eten van de eerste oebi, die uitgegraven wordt. Van de rijst en de oebi wordt niet gegeten, dan nadat het geheele veld is afgeoogst. Alleen de rijst zonder steel wordt wel eerder gegeten.

In een paar plaatsen op Peling wordt na het pas beschreven huiselijke feestje voor de nieuwe rijst, wel een soort oogstfeest gevierd, dat *montomisian* heet (*tomi* „proeven”; dus: de gelegenheid waarbij van de nieuwe rijst geproefd wordt). De dorpelingen brengen daartoe van de nieuwe rijst samen bij het Hoofd of bij een oud geëerd man, waar alles klaargemaakt en gezamenlijk genuttigd wordt, nadat een zegen gevraagd is (*batja do'a*).

Wanneer de oebi rijp is, en men ze zal gaan rooien, graaft men eerst een knol uit aan den kant van den akker; deze wordt gebracht naar de plek waar de oebi in stukken is gesneden om te worden geplant. Daar brengt men ook een komkommer, een pompoen en verder iets van alle vruchten des velds. Dit alles is voor Nonoea, een andere geest dan de goden van den akker. Nonoea is de bewaker van het veld, aan wien overigens geen aandacht wordt geschonken. Men zegt tot hem: „Neem dit, dit is uw aandeel”. De bijeengebrachte vruchten laat men daar liggen. Men zegt zoo te

doen om geen buikpijn te krijgen als men iets van dien akker eet.

Na deze gave graaft men verder de knollen aan de kanten van den akker uit, steeds verder naar het midden toegaande, tot men bij de planten komt, die het eerst zijn gepoot (in het Oosten 2 à 4, in het Westen een draagmand vol). De knollen van den *sinoembong* worden apart gelegd. Van deze bereidt men de offerspijs voor den familiegod, *pilogot*, en de rest wordt bewaard als plantmateriaal voor het volgende jaar.

In Boelagi, waar bij het planten weinig omslag gemaakt wordt, zooals we hebben gezien, wordt ook bij het uitgraven der knollen niets in acht genomen; alleen zorgt men ervoor, dat de oebi, die het eerst geplant is, *oeloeno* „het hoofd”, het laatst wordt uitgegraven; is zij daarbij gaaf gebleven, dan bewaart men hem, of men verkoopt hem; is de knol geschonden, dan wordt hij dadelijk gegeten.

Veelal laat men ook 4 planten, die om de woonplaats van de tuingoden staan (we weten dat dit 1 of 2 korte stukken hout zijn) staan. De knollen spruiten opnieuw uit en vergaan tenslotte.

Men hecht geen bijzondere waarde aan groote knollen, maar als men er een opgraaft met diepe insnijdingen, zoodat het lijkt of de oebi een hoofd, armen of beenen heeft, dan is men er erg bang voor. Zoo'n oebi heet *bakoe pali* „verboden oebi”; men legt hem neer bij een viersprong (*kasangan*).

Den eersten dag reeds van het rooien brengt men van de oebi naar huis; daar wordt offerspijs voor den familiegod (*pilogot*) klaargemaakt, en men slacht een hoen, waarvan een feestmaaltijd wordt aangericht, waarvan ook anderen komen meeëten. Dit feestje heet als bij de rijst *montomisian*; alleen in Kindandal spreekt men van *asi toembeno*.

Noch bij het uitgraven van de oebi, noch bij het snijden der rijst wordt een andere dan de dagelijksche taal gebruikt.

De bossen rijst worden bewaard in kokers, die van platgeslagen bamboe zijn gevlochten. Deze kokers heeten *losol*, en worden gezet in schuurtjes op palen, die den naam dragen van *longgo*. Aan de palen van de schuur worden nu en dan planken bevestigd, die het opklimmen van muizen moeten beletten; deze planken heeten *pongomposi* „tegenhouders”.

De oebiknollen worden verzameld in een schuur, *lantang*, die niet op palen staat; in deze schuur zijn rekken aangebracht van dunne twijgen of van bamboe, waarop de knollen naast elkaar worden gelegd. Bij het binnendragen mag men geen oebi eten, want dan zouden de knollen vol wurmen raken. In het midden tusschen de rekken loopt een gangetje. Maandelijks of uiterlijk om de twee

maanden moeten de knollen worden omgekeerd, en de uitspruitsels er af gebroken. Met goede zorg kan de oebi dan een jaar bewaard blijven. Alleen leden van het huisgezin mogen in de *lantang* komen; men gelooft dat als vreemden er binnengaan, er veel muizen zullen komen. Tot afweer van deze dieren kent men alleen het neerleggen van scherpe koraalsteenen met visch bestreken, die boven reeds zijn genoemd. Ook sluit men de kat wel eens in de schuur op.

Men kent allerlei soort van oebi. Men noemde mij: *Bakoe toeoe, sombo, tingkoi, boeoen, poedo, balajon, poesoes, biit, bilalo, kokoe-boeng, kasiabang, pangilan, teteek, moengkoet, boan, potil, sombok sibala, poedo memela, paoe ateno, keaat, beaat, amangkoel, sombok lasono, tingkoi lasono.*

De lekkerste oebi beweert men, is de *bakoe toeoe* „echte oebi”. Sommige soorten zijn aan elkaar gelijk wat de bladeren betreft, maar de knollen verschillen; bij andere weer zijn de knollen gelijk, maar de bladeren verschillend. Op de pasars is oebi het voornaamste artikel dat verhandeld wordt.

De gewone manier waarop oebi wordt toebereid is, dat de knollen van de schil ontdaan, in stukken gehakt en in een pot met water gekookt worden. Heeft men geen gelegenheid ze te koken, dan worden de knollen met de schil eraan bij het vuur geroosterd (*sinoea*). Kookt men stukken oebi in bamboe, dan heeten ze *pinoe-likan*; stukken oebi, die met de schil eraan zijn gekookt noemt men *kinoloea*.

De Banggaiers kennen ook de Polynesische oven, en men is gewend de oebi daarin gaar te maken. Hiertoe worden eerst eenige gaten in de schil van den knol gestoken om de dampen die er zich in ontwikkelen te laten ontsnappen. Daarna worden de knollen in een gat gelegd dat in den grond is gegraven, ze worden met bladeren overdekt en hierover gaat een laag aarde. Op die aarde wordt een groot vuur aangelegd. De tijd die vereischt wordt om de oebi op deze manier gaar te maken, is even lang als die welke men noodig heeft om ze te koken. Deze wijze van bereiden heet *mompanal*; aldus bereide oebi heet *pinanal*.

De fijnste manier van oebi toebereiden is om de rauwe knol te raspen (*boloet*). De rasp (*boloetan*) wordt gemaakt van de sterke dorens van een bamboesoort, die in een plank wordt gedreven; *bakoe binoloet* is geraspte oebi. Wil men het gerecht heel lekker maken, dan vermengt men het met geraspt kokosvleesch. Zoo wordt het in bladeren gepakt en in een bamboe gekookt. Dit heet *pinajot*, en een pakje aldus toebereide oebi draagt den naam van *pajot*.

Behalve de genoemde oebi-soorten worden nog andere knolgewassen op den akker geplant: *kela* en *kasoebii* (kasbi) en *ndoloengoen*. De laatste plant groeit als de oebi, maar ze krijgt veel knollen; deze kunnen ook lang bewaard blijven. Verder vindt men in een oebi-tuin allerlei gewassen, die ook worden aangetroffen op droge akkers in andere deelen van den Indischen archipel: watermeloen (*samaka*), pisang (*loka*), komkommer (*balongka*), bajam (*nosoeo*), laboe (*dikat*), mais (*bokinde*). Mais en pompoen (*laboe*) worden aan de kanten van den akker geplant, opdat ze andere gewassen niet zullen hinderen in hun groei. Katjangsoorten kent men niet. Tabak (*tigo*) wordt op de vruchtbaarste plekken geplant, d. i. daar waar het niet verteerde hout bij het schoonmaken van den grond wordt verbrand.

In alle deelen van den kleinen archipel wordt tabak verbouwd, maar als men er toe in staat is, koopt men ze liever van Balantak; deze tabak is bij de eilandbewoners beroemd. Men zegt dat de tabak gekomen is van Peling lalongo, een plaats dicht bij het huidige Tabata. Een verhaal vertelt van een zekeren Masanda, een mythisch persoon, die meermalen gegrepen werd, maar het gelukte den menschen nimmer hem te dooden. Eens zou het er van komen, dat hij zou worden verbrand; maar toen een deel van zijn lichaam al verkoold was, ontsnapte hij weer. De asch van zijn lichaam wreef men tusschen de handen en dit werd tabak.

Men zegt dat men het rooken van tabak van oudsher kent. Dat het reeds gedurende vele geslachten gedaan is, blijkt hieruit, dat bij het offer (*sinolong*) van sirih-pinang aan Pilogot, den stamvader der familie, ook nu en dan een inlandsche sigaret (*poeoes*) gelegd wordt. De priesters (sjamanen) rooken alleen dan onder hun werk, als de geest, die in hen is gevaren, om een sigaret vraagt. De bladeren van de tabaksplant worden afgeplukt als ze oud zijn, en in pisangbladeren gepakt. Zoo laat men ze vier dagen liggen; dan worden de bladeren fijn gesneden (*sinaboet*), en tenslotte op bamboe rekjes (*salasak*) gedroogd.

ALB. C. KRUYT.